

De geschiedenis van de opleiding in sociaal werk¹

De sociale school, product van immense veranderingen

De ontstaansgeschiedenis van het professioneel maatschappelijk dienstbetoon en van de opleiding daartoe kan slechts begrepen worden in het licht van de woelige veranderingen die de wereld tegen het eind van de negentiende en in begin van de twintigste eeuw onderging. De veralgemeende industrialisering, grote golven van plattelandsvlucht en immigratie, moderne oorlogsvoering, de bevolkingstoename, wijdverspreide epidemieën... veroorzaakten immense menselijke noden en grote maatschappelijke spanningen. Deze veranderingen brachten tegelijkertijd de opmars van het socialisme, een spectaculaire anarchistische beweging, de strijd van de eerste vrouwenbeweging, de eisen voor algemeen stemrecht, voor een hoger loon en voor een betere bescherming van de arbeiders bij ziekte, werkloosheid of op hun oude dag en voor een betere bescherming van kinderen². Er ontstonden in Europa en in de Nieuwe Wereld organisaties die zich actief en op een professionele wijze wilden bezighouden met het bestrijden van de oorzaken en de opvang van de gevolgen van al deze ellende. De opkomst van de menswetenschappen versterkte deze ontwikkeling.

Zowel de socialistische als de christelijke arbeidersbeweging³, de charitatieve christelijke armenzorg als de filantropische liberale armenzorg, ontplooiden vanaf 1889 allerlei nieuwe sociale initiatieven in de geïndustrialiseerde landen. De verschillende sociale bewegingen⁴ richtten ook groepen op om ervaringen in de nieuwe instellingen en studiewerk uit te wisselen. Bijna gelijktijdig ontstonden er avondlessen, zomercursussen, studiekringen, studiedagen, en leergangen in sociaal werk die enkele jaren later uitgroeiden tot de eerste sociale scholen in verschillende Europese landen en in de Verenigde Staten. Het was het Nederlandse taalgebied dat op wereldvlak het voortouw nam door de oprichting in 1899 van een 'Opleidingsinrichting voor Socialen Arbeid' in Amsterdam die van bij de start een tweejarige voltijdse opleiding aanbood⁵.

Uiteindelijk waren de doelstellingen van de eerste sociale scholen dubbel: kaderleden vormen voor de nieuwe sociale beweging, en 'leiders' en vooral 'leidsters' opleiden voor sociale werken. De toegenomen scholingsmogelijkheden versterkten ook de opkomst van doordachte methodieken⁶. De methodische ontwikkeling werd ondersteund door de explosieve groei van de menswetenschappen en beoogde de toepassing ervan te realiseren ten bate van de samenleving en de sociale ordening.

De eerste scholen in België

Na de eerste wereldoorlog werd België, zoals de meeste Europese landen, geconfronteerd met grote bevoorradingproblemen, met massa's ontheemden, immigranten, weduwen en wezen, oorlogsinvaliden... De Belgische Werkliedenpartij bekleedde ondertussen een sterke politieke positie en wilde grondige hervormingen. Het was de toenmalige en eerste socialistische minister van Justitie, Emiel Vandervelde, die in het kader van de materiële en morele wederopbouw van het land het initiatief nam tot de oprichting van sociale scholen. Met enkele professoren van universiteiten en leiders van sociale instellingen stichtte hij, uitdrukkelijk naar buitenlands voorbeeld, in oktober 1920 te Brussel een eerste 'Ecole Centrale de Service Sociale', een rijksschool, los van partijen en ideologieën. Zij stelde zich

tot doel: “...beroepskrachten te vormen in maatschappelijk dienstbetoon, op de gebieden voeding, hygiëne en bijstand”. De motivering in het verslag aan de Koning bij het koninklijk besluit van 15 oktober 1920 dat subsidiëring van de sociale scholen regelde klinkt verrassend: *“De scholen hebben tot doel te voorzien in de, tot nu toe onvoldoende en enkel empirisch gebleven voorbereiding tot de werken van hulp en onderstand. Gelukkig wordt steeds de neiging groter om op dit gebied de maatregelen die het kwaad voorkomen, te verkiezen boven die welke het trachten weer goed te maken. Maar de toepassing dezer methode eist een gespecialiseerd en ten dele deskundig personeel...”*

Bijna gelijktijdig werd door de minister een ‘Raad der Scholen voor Maatschappelijk Dienstbetoon’ opgericht. De Raad van elf leden kreeg een adviserende rol bij de oprichting van sociale scholen, bij de toelatingsvoorwaarden voor studenten, het programma en de examenregeling.

Het Algemeen Secretariaat der Christelijke Sociale Vrouwenwerken vormde op initiatief van Victoire Cappe en Maria Baers, en als reactie op het initiatief van minister Vandervelde, haar sinds 1916 bestaande sociale leergangen in Brussel onmiddellijk om tot een permanente Katholieke Sociale Normaalschool voor Dames en Juffrouwen, Vlaamse zowel als Franstalige.

Op 15 oktober 1921 stichtten enkele liberalen in Antwerpen een tweetalige sociale school voor mannen en vrouwen. Hun voorbeeld was de school in Amsterdam.

De grote socialistische voorman Hendrik De Man richtte de Arbeidershogeschool op in Brussel, een Franstalige op 2 oktober 1921 en een Nederlandstalige op 2 april 1922. *“Men moest op die leeftijd zo weinig mogelijk vaste leerstof geven en daarentegen zoveel mogelijk methoden van zelfonderricht toepassen, die het mogelijk zouden maken het gehele leven om te vormen tot een voortdurend proces van zelfopvoeding”*, aldus De Man.

De mannen binnen de Christelijke Arbeidersbeweging startten met enige moeite op 1 mei 1922 met een Centrale Hogeschool voor Christene Arbeiders in Heverlee, eveneens met een Franse en een Nederlandstalige opleiding. Een eerste poging tot oprichting, als gevolg van de vijfde Vlaamse Sociale Week in 1912, was in 1914 gestrand door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog⁷. Tijdens de oorlog was de christelijke arbeidersbeweging en vooral de vakbond zwaar achteruit gegaan en was er een nijpend tekort aan financiële middelen. Tijdens het congres van het ACV in juni 1921 drongen de syndicalisten aan op de onverwijfde stichting van een propagandistenschool door het brengen van de nodige opofferingen.

Zo kwamen in België acht scholen tot stand op twee jaar tijd. De concurrentiestrijd tussen de verschillende ideologische strekkingen en het gebruik van twee landstalen lagen aan de grondslag van deze snelle groei. De scholen oriënteerden zich, zoals in het buitenland, op twee methodische sporen: de individuele hulpverlening en de sociale actie. Hun afgestudeerden zouden terecht komen in de verschillende arbeidersbewegingen, in private charitatieve of filantropische verenigingen en in overheidsinstellingen. Die kregen via nieuwe wetten of uitvoeringsbesluiten ook mogelijkheden om gespecialiseerd personeel aan te werven, zoals eerst in 1912 in de kinderbescherming en de kinderrechtbanken, later het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn, het Nationaal Werk voor Oorlogsinvaliden, de begeleiding van de voorwaardelijke invrijheidsstelling, de in 1925 hervormde gemeentelijke en nu genoemde Commissies voor de Openbare Onderstand, de Penitentiair Antropologische Dienst enzovoort. Hulpverlening en sociale actie werden inderdaad geïstitutionaliseerd en geprofessionaliseerd.

Het K.B. van 10 augustus 1921 regelde de organisatie en de duur van de studies, het leerprogramma en de examenregeling. De opleiding telde twee studie jaren. Vanaf 1923

werden in het eerste studiejaar 300 uur theorie en 150 uur seminaries en oefeningen opgelegd. De scholen uit de arbeidersbeweging maakten evenwel gretig gebruik van de mogelijkheid om vrije vakken in te richten. Het aantal lessen liep in Heverlee bijvoorbeeld aanvankelijk op tot 858 en in 1925 werd het eerste jaar herleid tot 510 lessen. Vijftig studiebezoeken waren verplicht en vijf voordrachten over Kongo. Op het einde van het eerste jaar werd voor een centrale examencommissie een examen afgelegd. In het tweede jaar bestonden zes specialisaties: kinderopvang, openbare en particuliere bijstand, weldadigheidsinstellingen, nijverheid, maatschappelijke verzekeringen en bibliotheken. Aan elke specialisatie moesten minimaal 150 uren lestijd gewijd worden gedurende drie maanden. Daarnaast moest gedurende zes maanden ‘een praktische proeftijd’ gevolgd worden, waarover de student een ervaringsverslag schreef. Voor de centrale jury werd een eindproef afgelegd. Bij K.B. van 15 april 1929 wordt de studieduur reeds verlengd tot drie jaar. Dit derde jaar bestond uit stage en het eindwerk.

Na de Eerste Wereldoorlog ontstonden verschillende vormen van technisch onderwijs onder de hoede van het ministerie waar de opleiding werd ondersteund. In 1932 werd bij K.B. een interministeriële Dienst voor Technisch Onderwijs opgericht bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs om het versnipperde technisch onderwijs administratief te coördineren. Het technisch en eventueel wetenschappelijk toezicht evenals de subsidiëring bleef bij het inrichtende ministerie. Justitie bleef voor de sociale scholen de belangrijkste partner, maar onderwijs deelde de sociale scholen nu in op het niveau van middelbaar technisch onderwijs. Dit stemde noch overeen met het niveau van het toenmalige onderwijs in de sociale scholen, dat mede door sommige universiteitsprofessoren werd verstrekt, noch met de status die de Belgische scholen ondertussen in het buitenland verworven hadden. Het K.B. verzekerde evenwel de subsidiëring van de werkingskosten van de scholen en regelde de bezoldiging van de lesgevers op een uniforme wijze, ook voor andere ‘technische’ scholen zoals sommige handels- en landbouwscholen die eveneens hoger onderwijs verstrekten.

In 1935 werden de studies een eerste keer hervormd. Justitie legde de minimale opleidingsinhoud nauwkeuriger vast en een ingangsexamen werd verplicht. Er werden nu acht specialisaties georganiseerd in het tweede jaar: kinderopvang en bijstand, beheer en bestuur van instellingen, nijverheid, arbeidsvraagstukken, volksopleiding, bibliotheken, plattelandsvraagstukken en ambachten en neringen. De stage moest nu uitdrukkelijk begeleid worden door de school. In het derde jaar werden geen lessen geprogrammeerd. De centrale examenjury werd nu voor het tweede en derde jaar verplicht. In het eerste jaar nam de school voortaan zelf examens af.

Jaren van expansie

Tussen de twee wereldoorlogen speelden de Europese sociale scholen een belangrijke rol in de internationale vereniging van sociale scholen⁸. Na de tweede wereldoorlog werd de fakkel van de internationale beweging overgenomen door de Amerikaanse scholen, onder meer omwille van hun ondertussen verworven academische status en hun snel toenemend aantal. Bovendien hadden de Amerikanen de oorlog gewonnen. Hun soldaten hadden niet alleen het oude continent overspoeld maar in hun voetsporen traden onder meer ‘welfare’-ambtenaren, vaak getrainde sociale werkers, om Europa, via het Marshall Plan, terug op te bouwen. De Amerikanen richtten verschillende nieuwe scholen op in Europa, meestal op universitair niveau, vooral in het Zuiden en in landen in de Pacific, Midden-Amerika en in Israël... Zij

introduceerden na Coca-Cola, chewing gum en Rock 'n Roll, nu ook de drie methoden in het sociaal werk: social case work, social groupwork en community development.

Ook in België begint de wederopbouw. Tot 1944 bleven in België acht scholen voor maatschappelijk dienstbetoon actief. Dan worden er op relatief korte tijd 12 nieuwe erkenningen gegeven door het Ministerie van Onderwijs⁹. Het merendeel van deze erkenningen betrof rijksscholen, provinciale en stedelijke scholen. De rijksscholen werden ook inhoudelijk afhankelijk van de Minister van Onderwijs en niet langer van deze van Justitie. De studierichting maatschappelijk adviseur werd opgericht binnen enkele rijksscholen en verkreeg dadelijk het niveau van hoger technisch onderwijs, A1. De richting maatschappelijk assistent bleef evenwel op het niveau A2 ploeteren. De reden hiervoor zou geweest zijn dat Justitie zijn bevoegdheid over de scholen niet wilde afstaan aan Onderwijs. Officieel heette het dat er te weinig lessen theorie werd gegeven. Het Ministerie van Onderwijs telde evenwel enkel de verplichte uren. De dubbele afhankelijkheid, van de Ministeries van Justitie en van Onderwijs, bleef ook in de jaren nadien geregeld voor administratieve wrevel zorgen. De nieuwe expansie verhoogde vanzelfsprekend het aantal studenten en het aantal afgestudeerden.

Ondertussen was de titel van maatschappelijk assistent bij wet van 12 juni 1945 beschermd. Initiatiefneemster was mevrouw Maria Baers, die weinig moeite had haar collega's parlementsleden van de noodzaak hiervan te overtuigen. Verschillende afgestudeerden van de eerste jaren bekleedden ondertussen immers belangrijke functies, onder meer in de politiek.

Tijdens de Derde Nationale Conferentie van Maatschappelijk Assistenten in 1946 werd voorgesteld de studies niet alleen te erkennen als hogere technische studies. Er werd ook voor het eerst gepleit om de studieduur te verlengen tot vier jaar, de opleiding praktijkgericht te houden maar wetenschappelijker te oriënteren, de specialisaties te beperken tot drie, een intensievere stagebegeleiding te organiseren en de naschoolse bijscholing te 'erkennen'.

Bij K.B. van 28 februari 1952 werden de studies een tweede maal grondig hervormd. Verschillende van de hoger vermelde eisen werden ingewilligd. De opleiding voor maatschappelijk assistent werd eindelijk ingedeeld bij het 'Hoger Technisch Onderwijs A8/A1', waarmee de praktijkgerichtheid erkend bleef maar ook de noodzaak aan verwetenschappelijking. De algemene vakken in het eerste jaar werden bijvoorbeeld verplicht¹⁰ versterkt met sociologie, filosofie, politieke en sociale geschiedenis, sociale geneeskunde, alsook een inleiding in maatschappelijk dienstbetoon. Het tweede jaar kreeg een gemeenschappelijke stam van 50% van de uren met strafrecht, sociaal recht, gedrags-, differentiële en sociale psychologie, psychopathologie en sociale filosofie. Hierdoor werden de specialisaties teruggedrongen. Bovendien werden die tot drie beperkt: kindbescherming, bijstand en voorzorg vormde een eerste specialisatie, volksopvoeding was de tweede en maatschappelijke en economische vraagstukken vormden de derde specialisatie. Deze specialisaties werden in feite gekoppeld aan de drie (Amerikaanse) methodieken¹¹.

Het programma omvatte in het eerste jaar 750 uur theorie, oefeningen en bezoeken en in het tweede jaar 450 uur theorie en methoden, plus vijf maanden stage. Het derde jaar tenslotte telde 80 uur theorie en methoden, negen maanden stage en een eindverhandeling hierover. De stagebegeleiding kon intensiever worden.

De afhankelijkheid van twee ministeries werd behouden. Justitie bleef, via een centrale examenjury, de diploma's uitreiken. Bovendien bepaalde het K.B. dat de studierichting maatschappelijk adviseur zou afgebouwd worden tegen 1 januari 1955 om geïntegreerd te

worden in de opleiding maatschappelijk dienstbetoon. De regeringswissel en een aankomende schoolstrijd verhinderden deze integratie. Bovendien verschenen de studenten van de rijksscholen niet voor de centrale examenjury na hun derde jaar en ook de programma's werden op uiteenlopende wijze ingevuld door de verschillende onderwijsnetten. De centrale examenjury werd uiteindelijk in 1963 afgeschaft. Het K.B. van 1952 bleek uiteindelijk een zeer belangrijke vooruitgang voor de sociale scholen. Typisch Belgische politieke problemen verhinderden evenwel de volledige uitvoering ervan.

Jaren van teleurstelling

Tien jaar later werd bij K.B. van 14 november 1962 het Hoger Technisch Onderwijs met volledig leerplan in drie graden ingedeeld. In voorbereiding op deze hervorming had de Hoge Raad voor het Onderwijs in Maatschappelijk Dienstbetoon, na verzoek van de vertegenwoordigers van de directies van sociale scholen en gesteund door de vertegenwoordigers van de instellingen, van de Minister van Justitie verkregen dat het programma bij ministeriële omzendbrief van 14 augustus 1962¹² nog eens gevoelig werd en verzaamd tot minimum 840 uur, waarvan 150 uur oefeningen en bezoeken in het eerste jaar, en 900 uur, waarvan 360 uur praktisch, in het tweede jaar. Het laatste jaar telde 960 uur, waarvan 690 uur praktisch. Met deze derde programmahervorming beoogde de Hoge Raad dat de sociale scholen opgenomen werden in de tweede graad. S. Mayence, de directeur van het 'Institut provincial des sciences sociales appliquées' te Marcinelle schreef hierover: « *Ainsi élaboré et compte tenu à l'aménagement des horaires, le programme actuel des écoles de service social devait permettre leur reclassement au 2e degré de l'enseignement technique supérieur. Cela pourrait influencer heureusement sur les barèmes et les statuts des auxiliaires sociaux et, indirectement, sur le niveau de recrutement des candidats.* »¹³

De teleurstelling was groot. In de derde graad werd de licentie handelswetenschappen ondergebracht, architectuur en technisch ingenieur kwamen in de tweede graad terecht en 'de rest', dus ook de sociale scholen, in de eerste graad, ondanks de expliciete steun van de Minister van Justitie. Het departement onderwijs vreesde evenwel een precedent te scheppen door de sociale scholen in de tweede graad te klasseren en voerde ook aan dat een verdere herstructurering van het hoger technisch onderwijs op termijn slechts twee graden zou bewaren, een kort en een lang type. De tweede graad zou verdwijnen. Er was evenwel nog hoop. Bij koninklijk besluit konden ook afdelingen leidend tot andere titels gerangschikt worden in de tweede of derde graad.

In de loop van de jaren zestig probeerden de sociale scholen dergelijke herschikking te bedingen. De dubbele binding waarbij Justitie de belangrijkste verantwoordelijkheid droeg over het sociaal hoger onderwijs bleef echter parten spelen. Wat de sociale scholen niet lukte, gebeurde wel voor de opleidingen in bestuurswetenschappen. Bij K.B. van 29 juni 1970 werd deze afdeling, nog net voor de grote hervorming, geklasseerd in de derde graad.

Alle hoop werd nu gesteld op de herstructurering van het hoger onderwijs in een kort en een lang type, hervorming die reeds in 1968 was aangekondigd. Zowel de scholen, de beroepsverenigingen als de studenten drongen aan op het verlengen van de studieduur tot vier jaar. De studenten trokken zelfs de straat op. Ze staakten en betoogden. Mei 1968 lag nog vers in het geheugen van de politici. Toen de examens naderden verstilden de protesten. Net voor het parlementaire zomerreces van het Parlement werd de nieuwe wet goedgekeurd. Hoewel men het dus opnieuw anders gehoopt en verwacht had, bepaalde art. 4 van de wet van 7 juli 1970: "*De inrichtingen en afdelingen van het hoger technisch onderwijs die overeenkomstig het*

koninklijk besluit van 14 november 1962 gerangschikt zijn in de eerste graad, worden in toepassing van onderhavige wet gerangschikt in het hoger onderwijs van het korte type”.

Kamerlid Van Herreweghe trok aan de noodrem en poogde, via een amendement bij bespreking van het wetsontwerp, de opleiding voor maatschappelijk assistenten alsnog geklasseerd te krijgen in de tweede graad. De toenmalige Minister van Nationale Opvoeding kon hem echter overtuigen zijn amendement in te trekken en minister Vermeylen verklaarde zelfs letterlijk in de Senaat: *“Ik herhaal dat dit een kaderwet is, die niet door koninklijke besluiten zal moeten aangevuld worden, maar door specifieke wetten, onder meer betreffende de technisch ingenieurs, de architecten en de maatschappelijk assistenten.”*¹⁴ De wet regelde immers dat, naast het universitair onderwijs, in elk van de zeven categorieën van hoger onderwijs een kort en een lang type konden bestaan. De volgende twee decennia werden inderdaad enkele afdelingen van het korte type naar het lange type overgeheveld en werden twee nieuwe opleidingen (nautische wetenschappen en landmeten) in het lange type erkend. Het sociaal hoger onderwijs, de paramedische en de pedagogische opleidingen bleven in de kou staan. De witte woede en de problemen in het onderwijs bewezen jaren later dat de achterstelling van deze sectoren zich op verscheidene terreinen manifesteerde.

Vanaf 1 oktober 1970 werd de volledige bevoegdheid over de opleiding van maatschappelijk assistenten eindelijk overgedragen van Justitie naar Nationale Opvoeding¹⁵. Pas bij K.B. van 14 februari 1979 tot oprichting van de Hoge Raden krijgt het sociaal hoger onderwijs een echte adviserende bevoegdheid t.a.v. de Minister van Onderwijs. De bevoegdheid van Justitie verdween reeds negen jaar eerder en slechts vanaf 1979 konden de sociale scholen rechtstreeks advies geven aan de Minister van Onderwijs, blijkbaar te laat... Het eerste advies van deze nieuw opgerichte Hoge Raad dateerde van 9 maart 1979 en betrof het programma en betekende opnieuw een verzwaring van het theoretische gedeelte: in het eerste jaar minimum 900 uur en maximum 960 uur les, waarvan 150 uur oefeningen. In het tweede jaar 960 uur, waarvan 360 uur praktijk en in het 3e jaar: 960 uur, waarvan 555 uur praktijk.

Niet alles was kommer en kwel tijdens de jaren van teleurstelling. Sinds het einde van de jaren zestig trokken de sociale scholen een toenemend aantal studenten aan en ook de welzijnswereld kende een fikse expansie. Hiervoor zorgden verschillende wetten en koninklijke besluiten. Opnieuw had Justitie het voortouw genomen vanaf 1964 met de nieuwe en voor die tijd progressieve wetten op de probatie en de jeugdbescherming. In het midden van de jaren zeventig kwam onder meer een nieuwe regelgeving voor de jongerenadviescentra, de diensten voor geestelijke gezondheidszorg, de autonome centra voor maatschappelijk werk, de centra voor levens- en gezinsvragen, teleonthaal, het bestaansminimum en de O.C.M.W.'s tot stand. Het was de tijd van de alternatieve en politiserende hulpverlening, van de radicale psychiatrie en de anti - psychiatrie. Psychiatrische klinieken en instellingen voor bijzondere jeugdbijstand lagen in de vuurlinie. Wetswinkels, vluchthuizen, therapeutische gemeenschappen, freeclinics en opvangcentra voor jongeren overleefden geruime tijd zonder noemenswaardige subsidies. De ambulante welzijnssector werd sterker en verenigde zich, zij het verzuild, in federaties en koepels. Ook het regionaal welzijnsoverleg werd gestart. Instellingen leefden niet langer op een eiland maar in een netwerk en raakten geworteld in de samenleving. Vooral de creatie van de O.C.M.W.'s en van de autonome centra voor maatschappelijk werk betekende voor het professioneel maatschappelijk werk een doorbraak.

De culturele autonomie bracht mee dat Vlaanderen een eigen Minister van Cultuur kreeg. Dat feit en het cultuurpact leidden tot decreten die de professionalisering aanwakkerden in de sector van het sociaal-cultureel werk. Er kwamen nieuwe initiatieven zoals de culturele centra en de vormingsinstellingen. De samenlevingsopbouw, lees het buurtwerk en de

streekopbouw, kregen een nieuw élan. In diezelfde periode begon het bedrijfsleven meer aandacht te schenken aan een doortimmerd personeelsbeleid. Sociale scholen hadden het niet langer over bedrijfsmaatschappelijk werk, maar over personeelswerk. Zoals in het buitenland speelden maatschappelijk werkers in deze expansie van het sociaal werk een zeer belangrijke rol.

Tijdens de jaren van strijd om een hogere positionering van de studies werd de programmaherziening van 1962 geïmplementeerd. De drie professionele methodes van het sociaal werk werden centraal gesteld, vooral in het tweede jaar. Vanaf 1959 doken in documenten van de Nationale Commissie van de Schooldirecties voor het eerst benamingen op van werkterreinen als sociaal-cultureel vormingswerk, personeelsbeleid, sociale research en syndicaal werk naast maatschappelijk werk (medisch, justitieel, school...). Het derde jaar werd het jaar van de keuzes tussen ofwel een methodiek ofwel de combinatie van een methodiek en een werkterrein. Deze werkterreinen werden niet behouden in de ministeriële rondzendbrief. Ze kwamen wel voor in de schoolprogramma's. Het is pas in de jaren zeventig dat de nu bekende opties officieel erkend werden door het Ministerie van Onderwijs.

Jaren van crisis

Het duurde tot het begin van de jaren tachtig eer ook de welzijns wereld zich duidelijk bewust werd van de gevolgen van de crisis van de verzorgingsstaat. De werkloosheid groeide spectaculair, ook onder welzijnswerkers. Armoede en sociale uitsluiting werden zichtbaarder. Het samenleven tussen allochtonen en autochtonen werd moeilijker. Solidariteit, dus de verzorgingsstaat werden minder vanzelfsprekend. Uit de gevoelens van onveiligheid kon politieke munt geslagen worden. De kritiek wegens het gebrek aan efficiëntie en effectiviteit van het welzijnswerk zwol aan. De staat en de burger moesten de broeksriem aantrekken. Het sociaal werk keerde, onder druk van de omstandigheden, terug naar de problemen van de beginjaren van de professie: de bestrijding van kansarmoede, integratie- en samenlevingsproblemen.

Deze moeilijke periode in het welzijnswerk viel in ons land bovendien samen met de federalisering van, onder meer, de persoonsgebonden materies in de bijzondere wetten van 8 augustus 1980 en van 8 augustus 1988. De staatsvorming heeft het welzijns- en cultuurlandschap niet eenvoudiger gemaakt. Er ontstonden nieuwe mogelijkheden maar deze werden duidelijk geremd door de territoriumstrijd over bevoegdheden, door versnippering van competenties en door budgettaire moeilijkheden.

Lang werden in België - en in vele landen gebeurt dit nog steeds - in de opleiding sociaal werk selecties gehouden onder kandidaat-studenten. Selecties waren zelfs verplicht zoals boven werd aangetoond. Deze inputselectie werd in de loop van de jaren tachtig volledig losgelaten, waardoor ontegensprekelijk de kwaliteit van de instroom verzwakte. De concurrentie tussen de sociale scholen verscherpte, het marktdenken won veld. Het aantal studenten nam eerst nog toe maar vanaf de tweede helft van de jaren tachtig stagneerde de toeloop. De directies moesten voorzichtig omspringen met de beschikbare middelen en sommigen waren genoodzaakt personeelsleden te bedanken voor bewezen diensten. Vele pas afgestudeerde maatschappelijk assistenten vonden werk in een 'bijzonder tijdelijk kader', in een 'derde arbeidscircuit' of als tewerkgestelde werkloze, lang geen volwaardige job dus. Oudere werkers die bij bosjes geëngageerd waren in de jaren zestig en zeventig hadden ondertussen heel wat pluimen gelaten. Na jaren van ploeteren wilden ze het wel wat kalmer aan doen. Je zou dit een vorm van metaalmoetheid kunnen noemen. In de jaren tachtig werd veel en lang gepraat en geschreven

over burnout. Welzijnswerkers waren out, yuppies in. Een verhoging van de gemiddelde leeftijd in de sector, wankele arbeidscontracten, een slappe economie, een terugtrekkende overheid, bakken kritiek over het dure en twijfelachtige welzijnswerk en een onzeker algemeen maatschappelijk klimaat, het waren evenveel factoren om de sfeer van crisis in de sector en in de opleidingsinstituten te verzwaren.

De roep om efficiëntie, effectiviteit, kwaliteit en management zou de sociale scholen, maar ook het welzijnswerk, in het begin van de jaren negentig in een nieuwe stroomversnelling brengen.

Jaren van schaalvergroting en van witte woede

Hoewel verschillende sociale scholen reeds jaren inspanningen leverden inzake al of niet erkende bijscholingen in de vorm van bijvoorbeeld een voortgezette opleiding social case work kreeg de bijscholing van maatschappelijk assistenten een nieuwe en stevige impuls door de invoering van het besluit van de Minister van Onderwijs van 6 november 1987 inzake het modulair stelsel in het onderwijs voor sociale promotie. Vier sociale scholen konden via deze reglementering een modulaire bijscholing of in bepaalde gevallen een vervangende basisopleiding aanbieden inzake maatschappelijk werk, personeelswerk, sociaal-cultureel werk en syndicaal werk¹⁶. Het bleek een schot in de roos en de scholen die een erkenning bekwamen vergrootten hun actieterrein soms aanzienlijk. Het decreet van 2 maart 1999 van het Vlaams Parlement betreffende het onderwijs voor sociale promotie bestendigde deze ontwikkeling. Een verdere stap is de eventuele integratie van het hoger onderwijs voor sociale promotie in de hogescholen.

Ondertussen kende ook het aantal studenten in het volledig leerplan een ware explosie. Nooit studeerden meer studenten voor maatschappelijk assistent dan in de jaren negentig. En de werkloosheidsproblematiek droogde nagenoeg volledig op. In de tweede helft van het laatste decennium van vorige eeuw werd het beroep van maatschappelijk assistent zelfs een knelpuntenberoep.

De jaren negentig zullen, in de geschiedenis, de periode zijn van schaalvergrotingen, netwerkvorming, europeanisering en globalisering. Ook de welzijnssector en de sociale scholen ontsnapten hier niet aan. Andere Europese landen hadden, soms reeds sinds enkele decennia, hun hoger onderwijs gerationaliseerd. In het begin van de jaren negentig bestonden er 309 sociale scholen in de Europese Unie. Hiervan was bijna 80% in een groter instituut opgenomen, waarvan bijna 42% in een universiteit. Dit betekende niet dat deze laatste allemaal universitaire opleidingen waren. Een kwart evenwel kon op dat moment reeds een universitaire graad in sociaal werk verstrekken tot en met 'licentiaat', en 17% tot en met een doctoraat in sociaal werk. Het Vlaamse decreet van 13 juli 1994 betreffende de hogescholen vormde dus geen Europees unicum maar was eerder een late roeping en zelfs een noodzaak om mee te kunnen in Europa. In elk geval werden ook in Vlaanderen de autonome sociale scholen opgenomen in een groter verband en werd het keurslijf van de reglementering minder strak zodat de scholen meer ruimte kregen om hun onderwijs op de meest geschikte wijze te organiseren. Het meest in het oog springend was de enveloppefinanciering. Bovendien kregen de hogescholen, zoals de universiteiten, in hun decreet, naast de traditionele onderwijstaken, ook opdrachten inzake posthogeschoolvorming, maatschappelijke dienstverlening en onderzoek.

De jaren negentig zullen eveneens de geschiedenis ingaan als de jaren van de witte woede. Hierdoor werden, na een lange syndicale strijd, betere arbeidsvoorwaarden in de welzijnssector en de gezondheidszorg afgedwongen.

Nieuwe kansen

Sinds 1985 stimuleerde de Europese Gemeenschap en later de Europese Unie de uitwisseling van studenten en docenten van hogescholen en universiteiten en de samenwerking tussen hogere onderwijsinstellingen via enkele specifieke programma's zoals bijvoorbeeld Erasmus of Tempus. Jaarlijks konden, en kunnen nog steeds, tienduizenden Europese jongeren en hun lesgevers dank zij een Europese beurs buitenlandse ervaringen opdoen. Ook in de sociale scholen wordt nu, aanvankelijk schoorvoetend, in toenemende mate een beroep gedaan op deze Europese programma's.

Op 25 mei 1998 pleitten de onderwijsministers van de vier grootste landen van de Unie, Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en Italië in de zogenaamde Sorbonne-verklaring voor nog meer mobiliteit en samenwerking in het Europese hoger onderwijs. Er werd gekozen voor de invoering van een vergelijkbaar en doorzichtig hoger onderwijssysteem in heel Europa bestaande uit twee cycli: de 'undergraduate' en 'graduate' structuur. De achtergrond van deze verklaring is de overtuiging dat de verscheidenheid en vooral ondoorzichtigheid van de kwalificaties en de structuur van het hoger onderwijs de mobiliteit binnen Europa hinderen. Hierdoor wordt een optimaal gebruik van het menselijk en intellectueel potentieel bemoeilijkt en wordt de competitiviteit van Europa als economisch machtsblok vermindert.

Op de Sorbonne verklaring volgde de Bologna verklaring. Deze werd op 19 juni 1999 in de Italiaanse universiteitsstad ondertekend door 29 ministers van alle landen van de Europese Unie en enkele Midden- en Oost-Europese landen die binnen afzienbare tijd de Unie zullen vervoegen. De Bologna-verklaring gaat concreter in op de doelstellingen van de '[European higher education area](#)' en de middelen om deze te realiseren. De Ministers verbonden er zich toe deze doelstellingen te realiseren tegen het jaar 2010.

De Europese ontwikkelingen zullen vanzelfsprekend niet zonder gevolgen blijven voor de Vlaamse universiteiten en hogescholen en hun departementen. Ook het sociaal hoger onderwijs zal in ons land via een deelname aan het *European Credit Transfer System* (ECTS) de mobiliteit van de studenten en de uitwisselbaarheid van opleidingsonderdelen verder moeten bevorderen. De ontwikkeling van internationale kwaliteitszorgsystemen, de zogenaamde accreditering, moet de kwaliteit, de transparantie en de vergelijkbaarheid van de diploma's verbeteren. De Europese dimensie zal dus in het curriculum van steeds meer opleidingen en studenten duidelijk een plaats krijgen. Een zeer opvallend gevolg is de invoering van een universeel systeem van twee cycli. De eerste cyclus moet minstens drie jaar duren en leidt tot de graad van '*bachelor*'. Van de tweede cyclus werd in de Bologna-verklaring de duur niet bepaald, enkel de benaming van de graad, namelijk '*master*'. In heel wat landen en in Franstalig België bestaat reeds een opleiding in het sociaal werk of het sociaal beleid tot en met de tweede cyclus en veelal universitair. Na jaren van strijd, teleurstelling en later berusting leeft de hoop op dat de Vlaamse sociale scholen eindelijk een bovenbouw van een tweede cyclus kunnen krijgen.

Ook de associaties tussen hogescholen en universiteiten krijgen de nodige aandacht. Aan het begin van de éérentwintigste eeuw bieden zich duidelijk ongekende uitdagingen en mogelijkheden aan voor de opleidingen in sociaal werk, de vroegere sociale scholen.

Eugeen Van Kerckhoven

Eindnoten

¹ Literaturopgave:

Brauns, H.-J., *Social Work Education in Europe*, Eigenverlag des D.V.O.P.F., 1986, 585 blz.

Delbeke, L., *De centrale hogeschool voor Christelijke Arbeiders, 1922-1944*, Eindverhandeling, Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte, K.U.L., 1982, 219 blz.

Everaert, P., red., *Ontwerp van argumentatie herwaardering opleidingen maatschappelijk assistent*, Werkgroep V.S.S., Oktober 1992, 12 blz.

Everaert, P., *De Sociale Hogeschool Heverlee en de K.H.L.*, G.M.G., nr. 6-7, 1997, blz. 715-720.

Keymolen, D., *Terugblik op beginjaren Centrale Hogeschool voor Christene Arbeiders*, G.M.G., nr. 6-7, 1997, blz. 603-620.

Messiaen, R., *Enkele aspecten uit de evolutie van het onderwijs voor maatschappelijk dienstbetoon*, Eindverhandeling, Rechtsfaculteit, R.U.G., 1966, 119 blz.

Spitaels, R., *De actuele opleiding voor maatschappelijk assistenten, in het bijzonder in de Vlaamse Gemeenschap*, Eindverhandeling, Rechtsfaculteit, R.U.G., 1983, 150 blz.

Van Kerckhoven, E., *Geboeid in Beweging*, G.M.G., nr.11, 1998, blz. 803-818.

Van Severen, L., *De scholen voor maatschappelijk werk in Vlaams België en Nederland*, Eindverhandeling, Faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen, K.U.L., 1974, 572 blz.

K.V.M.W., *Markante episoden uit vijftig jaar geschiedenis van de sociale hogeschool, 1944-1964*, Gent, 109blz.

² Ere wie ere toekomt. De internationale beweging voor de morele bescherming van het kind oefende druk uit op de wetgevers in verschillende landen om 'opgeleide toezicht/st/ers aan te werven in afzonderlijke kinderrechtbanken (België, 1912) en diensten voor kinderbescherming of kindervelzijn.'

³ De pauselijke encycliek *Rerum Novarum* (1891) steunde de christelijke arbeiders in hun ijver voor sociaal-culturele ontplooiing, voor politieke ontvoogding en voor betere materiële omstandigheden.

⁴ Naast de arbeidersbeweging en sommige christelijke organisaties worden vooral de Charity Organisation Society (COS), de Settlement beweging en de internationale beweging voor de bescherming van het kind genoemd. De COS verenigde vooral bestuurders en vrijwilligers uit de filantropisch liberale armenzorg in het Verenigd Koninkrijk, maar had ook vertegenwoordig(st)ers over de Atlantische oceaan. Zij wilden een nieuwe systematische aanpak in de armenzorg introduceren. Er ontstond een nieuw Caritasbegrip dat later mee vorm gaf aan het *social case work*. De Settlement beweging ontstond in het zog van de grote aantallen 'settlers', immigranten uit Europa die vaak als tweederangsburgers behandeld werden in de Nieuwe Wereld en hechtte veel belang aan groepsvorming, 'empowerment' en politieke beïnvloeding, een structurele aanpak dus, binnen de Hull House groepen (Jane Addams). Vooral *groupwork en community development* ontstonden uit deze beweging als systematische methodes in het sociaal werk.

⁵ Tot de eerste lesgevers behoorde onder andere Henriette Roland Holst. Aanvankelijk vaarde de Amsterdamse school de liberaal humanistische koers van volksverheffing. In 1903 werd door de University of London de School voor sociologie gesticht. Zij nam ook de lessen over van de Britse COS en verdeelde ze over twee opleidingsjaren. De universiteit van Liverpool volgde in 1904 het Londense voorbeeld. De bedoeling was de praktijk van het sociaal werk meer wetenschappelijk te funderen. De programmastructuur van toen is vandaag nog herkenbaar: menswetenschappelijke vakken, methodes, organisatie van de liefdadigheid en studiebezoeken en stages... Enkele jaren later ontstonden in het Verenigd Koninkrijk ook opleidingen voor sociaal werk buiten de universiteit. Vanaf 1889 werden er zomercursussen ingericht in New York. In 1897 stelt Mary Richmond voor om een 'School voor toegepaste Philantropie' op te richten. In 1903 start de Chicago School of Civics and Philanthropy met een éénjarige voltijdse opleiding. In 1910 start in New York een tweejarige training. Aanvankelijk ontstonden de Amerikaanse scholen buiten de universiteit maar na de eerste wereldoorlog wordt samenwerking met universiteiten de regel. Ook Berlijn, Schule für Volkshygiene (1908), en Parijs, Ecole Normale Sociale (1912), volgden met opleidingsinstituten buiten de universitaire structuur.

⁶ In 1917 verschijnt het baanbrekend werk van Mary Richmond, een COS - vertegenwoordigster, *Social Diagnosis*. In 1920 verschijnt aan de Western Reserve University een eerste werk over maatschappelijk groepswork, geïnspireerd op de werkwijze binnen de Hull Houses die ondertussen op heel wat plaatsen bestonden.

⁷ Pater Rutten had in 1904 reeds gepleit voor speciale scholen voor de vorming van de arbeiders, volgens het model van München-Gladbach.

⁸ Zo behoorden verschillende Belgen in 1928 tot de stichters van de Internationale Vereniging van Sociale Scholen, nu I.A.S.S.W. De eerste voorzitter was de Joodse Alice Salomon, toen directrice van een Berlijnse sociale school.

⁹ Tenslotte werden in 1960 de school van Diest, in 1962 De Haan en in 1972 Geel erkend. In 1962 smolten Kortrijk en Roeselare samen tot één gemengde katholieke sociale hogeschool.

¹⁰ Vooral in de ‘vrije’ sociale scholen werden deze vakken reeds vaak onderwezen.

¹¹ Voor de laatste specialisatie wordt door het K.B. weinig inhoudelijks voorgeschreven.

¹² Op de valreep werd dus gebruik gemaakt van een rondzendbrief en niet (meer) van een K.B. Tijdsnood heeft zeker een rol gespeeld. In 1970 bleek dit een juridisch obstakel.

¹³ Mayence, S., *Le service social en Belgique*, U.L.B., ed. Institut de Sociologie, Bruxelles, 1969, 325 blz., blz.107.

¹⁴ SENAAT, beknopt verslag, verg. van 7 juli 1970, pag. 1003.

¹⁵ K.B. van 17 december 1970 - B.S. 5 maart 1971.

¹⁶ Heverlee (P.W., S.C.W., M.W., S.W.), Brussel (S.W.), Geel (M.W.) en Kortrijk (M.W.).